

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ В ДОСЛІДЖЕННІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ)

У статті досліджено феномен регіональної ідентичності з позиції політологічного аналізу. Визначено основні теоретико-методологічні і концептуальні підходи щодо дослідження регіональної ідентичності. Окреслено основні проблеми в дослідженні регіональної ідентичності як категорії політичної науки.

Ключові слова: ідентичність; національна ідентичність; регіональна ідентичність; політичний процес.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Соціальні та політичні протиріччя сучасного суспільства, невизначеність політичних, економічних, соціальних, ситуацій, різноманіття принципів організації політичних та соціальних спільнот, видів діяльності, соціальних ролей і групових норм відображаються у самосвідомості різних груп населення, в зв'язку з чим відзначається трансформація усталених цінностей, за допомогою яких людина визначає себе, власне місце в суспільстві. Наразі, криза ідентичності спостерігається як на рівні самосвідомості окремої взятої особистості, так і в рамках певного соціального простору. За таких умов, регіональна ідентичність стає умовою структурування територіальних спільнот, найважливішим фактором відтворення соціальної солідарності на рівні соціальних груп і тим самим впливає на розвиток регіону, внаслідок чого виникає необхідність пояснення факторів і тенденцій посилення регіональної ідентичності та її мобілізаційного потенціалу.

Необхідність вивчення феномена регіональної ідентичності актуалізується в умовах, коли одним із наслідків трансформації суспільства стає регіоналізація простору, що супроводжується різким зростанням регіональної самосвідомості.

У стабільному суспільстві, за наявності стійкої національної ідентичності, регіональна ідентичність не актуалізується в ієрархії територіальних ідентичностей. У звичайних умовах вона проявляється у формуванні певної системи цінностей і норм поведінки жителів регіону поза зв'язком з етнічною приналежністю. За умов ослаблення, кризи національної ідентичності регіонально-етнічна ідентичність може скласти їй конкуренцію і, отримавши політичний відтінок, поставити під загрозу єдність країни.

Регіональна ідентичність може полягати в міжрегіональних диспропорціях, у відмінних рівнях соціально-економічного розвитку. Важливо відзначити, що за даних умов політичні вимоги можуть висувати як відносно стабільні (економічно та соціально) регіони, використовуючи при цьому аргумент, що

вони утримують бідніші регіони, так і, навпаки, відносно бідні регіони: в цьому випадку використовується аргумент недостатньої уваги з боку центру, невдоволення політикою, яку здійснює центральна влада відносно даних регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Дослідження регіональної ідентичності активізуються у процесі переходу від традиційного до модерного суспільства. На сучасному етапі розвитку цивілізації відбувається зміна модерної парадигми досліджень політичної ідентичності на постмодерну. Це обумовлює той зв'язок, який існує між трансформаціями механізмів формування політичної ідентичності та світоглядними зрушеннями постсучасної доби.

Проблеми політичної та регіональної ідентичностей в сучасному світі, її теоретичні та прикладні аспекти викладені в працях зарубіжних учених: А. Арато, Б. Андерсона, Б. Беліценра, П. Бергера, З. Брандта, І. Валлерстайна, М. Вев'єрки, Е. Геллнера, Е. Еріксона, К. Касторіадіса, У. Коннора, Т. Лукман, Х. Росалеса, Дж. Серлі, Е. Сміта, С. Хантінгтона, Ю. Хабермаса, Е. Хобсбаума.

Порівняно недавно політична та регіональна ідентичності стали активно досліджуватися вітчизняними вченими. Суттєвий внесок в розуміння, аналіз процесів політичної ідентифікації, значення політичної ідентичності для формування загальнонаціональної, громадянської ідентичності в Україні внесли О. Антонюк, О. Картунов, І. Кресіна, І. Курас, Л. Нагорна, М. Обушний, І. Оніщенко, Г. Палій, Н. Пашина, Б. Попов, В. Ребало, С. Римаренко, В. Степаненко, М. Степико та ін.

Актуальність дослідження регіональної ідентичності в межах політичної науки затребувана сучасними політичними процесами та пошуком механізмів узгодження інтересів в мультикультурних спільнотах.

Мета статті – визначення регіональної ідентичності крізь призму основних теоретико-методологічних і концептуальних підходів в політичній науці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз регіональної ідентичності через призму політичної науки обумовлено тим, що це сфера саме практичної політики. Політичною наукою вже встановлено, що ідентичність є потужним потенціалом для згуртування людей в стійкі групи, об'єднані спільними системами цінностей, подібною реакцією на соціальні процеси і єдиною волею до соціальної дії. Оскільки ідентичність потенційно є основою для мобілізації суспільних сил, численні дослідження в сфері ідентичності багато в чому розглядають саме проблему оволодіння методами впливу на соціальні групи. Наприклад, американські політологи, з властивою їм традицією прагматизму, чітко розуміють практичну цінність регіональної ідентичності.

Досить часто вони апелюють до неї з метою вербування виборців або прихильників своїх політичних акцій, а для цього, необхідно володіти достатніми знаннями особливостей такої ідентичності. Подібні особливості сприйняття потреб людей в залежності від регіональної ідентичності враховуються і у вітчизняній практиці, наприклад, використання політехнологами в виборчих кампаніях [5, с. 14]. Таким чином, з позицій реалізації практичної політики потенціал регіональної ідентичності є досить вагомим.

Сучасні політичні співтовариства не можна представити без колективної ідентичності, яка об'єднує індивідів і концепції «колективного політичного», на основі якої формується відчуття духовної єдності і причетності до співтовариства.

В цілому, ідентичність епохи модерну характеризується наступними положеннями:

- розуміння національної ідентичності як природної даності (примордальний підхід) поступається місцем інтерпретації ідентичності як результату соціально-економічного розвитку (модерністський підхід);

- конструювання ідентичності (Б. Андерсон пише про «уявні товариства») і уявлень про неї відбувається за допомогою впровадження єдиної системи освіти, національного міфу, перепису населення, політичних карт, музеїв та ін.;

- модернізація традиційного суспільства призвела до «зникнення міфологізації світу» (М. Вебер), пануванню структур раціональності у всіх сферах суспільного життя. Поступово зникає і сакральний вимір ідентичності, яка тепер формується під впливом соціальних і політичних технологій;

- становлення сучасної ідентичності зв'язується з розвитком капіталістичних стосунків, науки, географічних відкриттів і т. д. Під впливом цих і інших чинників релігійні, етнічні ідентифікації поступово втрачають значущість;

- національна ідентичність стає основним засобом соціально-політичної мобілізації, а образ єдиної нації сприяє об'єднанню суспільства перед політичними та економічними викликами.

Слід визнати існування певних теоретико-методологічних проблем, що постають в процесі розгляду регіональної ідентичності як дослідницького завдання сучасної політичної науки. Серед них доцільно вирізнити наступні:

- відсутність чіткої єдності в понятті «регіон». Залежно від трактування регіону, його типу, а також

способу виникнення формуються різні типи відповідної регіональної ідентичності. Тому важливо спочатку визначитися з тим, що розуміється в дослідженні під терміном «регіон». Найчастіше дослідники звужують поняття «регіональна ідентичність», зводячи його до ідентичності іноземного населення, яке колись приїхало в ту чи іншу країну (іммігранти і т. д.); тоді як в класичному сенсі під регіональною ідентичністю розуміється ідентичність окремих регіонів країни (штатів, областей, провінцій і т. д.);

- відсутність понятійної єдності в термінах (наприклад, поняття «простір», «спільнота» і ін.). За допомогою яких розкривається концепт ідентичності, що призводить до багатозначності категорії «регіональна ідентичність»;

- інколи має місце відсутність або неопрацьованість системи відбору регіонів для апробування результатів дослідження; як результат – відсутність валідності проведеного дослідження через неможливість репрезентації вибіркою властивостей генеральної сукупності;

- неструктурованість компаративістських парадигм і критеріїв для порівняння стану і характеру розвитку регіональної ідентичності в тих чи інших регіонах;

- неточність у визначенні методів збору та обробки даних, які повинні використовуватися в дослідженнях в залежності від їх специфіки;

- можливість використання необмеженого спектра емпіричного матеріалу, частина з якого важко використовувати в подальших компаративістських дослідженнях;

- значна кількість перспективних піднапрямів в рамках вивчення регіональної ідентичності, що ускладнює процес визначення наукових пріоритетів.

Регіональна і локальна ідентифікації слугують одним з визначальних і стабілізуючих (хоча і важко виокремлюваних) чинників формування культурно-історичної і соціально-територіальної спільності. З точки зору Шарля Ріка, «фактор регіональної ідентичності є «націоналітарним» твердженням регіонального колективу, «голосом «регіональної групи» [8, р. 212]. Регіональну ідентичність, як видається, можна вважати варіантом етнічної або точніше субетнічної ідентичності [1, с. 115]. Значимість регіональної ідентичності має, принаймні, два політичних наслідки. По-перше, це ускладнює здійснення стратегії етнополітичної мобілізації суспільства. По-друге, це робить регіональну ідентичність значущим політичним ресурсом, що може, в свою чергу, поставити під загрозу єдність країни.

Крім вищезгаданих аспектів, слід виділити цілий пласт проблем вивчення регіональної ідентичності, що випливають з досвіду реалізації практичної політики:

- 1) відсутність в наукових школах консенсусу з питання кореляції між політикою формування ідентичності і державною політикою в цілому. Політичній науці ще належить знайти відповіді на такі питання, яким чином реалізувати можливість формування регіональної ідентичності цілеспрямовано, правомірність віднесення формування національної політичної ідентичності до переліку завдань державної політики і т. д.;

- 2) неоднозначність кореляції між регіональною політикою держави і формуванням регіональної іден-

тичності. На практиці державний центр може виступати і активно виступає ініціатором створення (шляхом укрупнення, інкорпорації, приєднання, поділу та ін.) нових регіонів. Виникає питання: якщо регіони можуть створюватися під впливом держави, то чи може створюватися у цих регіонів відповідна ідентичність, виходячи виключно з бажань центру? Більш того, якщо така ідентичність все ж створюється, то її наслідки для політичної практики не можна оцінити однозначно позитивно. На регіональну ідентичність впливає і ряд інституційних чинників: форма правління, тип територіально-політичного устрою, політичний режим [11, с. 336];

3) побудова загальнонаціональної політичної ідентичності на основі регіональної. У сучасному світі далеко не всі держави будують свою національну ідентичність на основі регіональної, з огляду на проблеми, пов'язані з асиметричністю, яскраво вираженими міжрегіональними контрастами, різним рівнем розвитку територій. У цьому сенсі важливим є пошук комплексних заходів вирішення проблем: економічні – підвищення рівня розвитку регіонів, соціальні – згладжування соціальної напруженості, політичні – зміцнення державності і т. д. [9, с. 12];

4) місце регіональної ідентичності в загальнонаціональній ідентичності. У даному контексті можливе формування деяких універсальних компонентів для кожної з регіональних ідентичностей, які згодом змогли б стати базою для формування загальнонаціональної ідентичності, певного синтетичного типу.

Звичайно, слід визнати, феномен ідентичності виступає об'єктом міждисциплінарного аналізу і стає предметом досліджень з позицій не лише політичної науки, а й філософії, соціології, юриспруденції, економічної теорії, державного управління тощо.

На думку іспанського соціолога М. Кастельса, інтерпретації ідентичності епохи модерну пройшли три історичні етапи, які глибоко пов'язані з еволюцією політичної і економічної системи. По-перше, ідентичність, яка є основою легітимних стратегій індустріального суспільства. По-друге, «резистентна» ідентичність, що формується на підґрунті презентації локальних співтовариств і необхідності їх визнання на національному і глобальному рівні. По-третє, «проектна» ідентичність, виступаюча основою формування індивіда, як актора, дійової особистості інформаційного суспільства [3, с. 38].

Основні методологічні підходи до дослідження ідентичності формувалися протягом десятиліть в рамках парадигм символічного інтеракціоналізму марксизму і неомарксизму, функціоналізму, постструктуралізму і постмодернізму.

Слід зазначити, що при значній кількості, описаних вище теоретико-методологічних і практичних труднощів, в політичній науці не склалося однозначного уявлення про визначення змісту і сутності регіональної ідентичності. Можна виділити декілька концептуальних підходів, серед яких особливої уваги заслуговують такі, як: політико-культурний, інструменталістський, соціально-конструктивістський.

Для політико-культурного підходу характерно формування регіональної ідентичності на основі історико-культурних особливостей. Регіон тут сприймається не

просто як територія спільного проживання, а й як джерело традицій, звичаїв, культури. У свою чергу, регіональна ідентичність – не просто територіальне ототожнення себе з населенням регіону, це певний культурно-історичний феномен, а саме: ідентифікація з спільністю, яка в період свого формування придбала ряд особливостей [10, с. 18].

Основоположник теорії соціальної ідентифікації А. Тешнел писав про те, що соціальні заходи впливають на індивідуальний спосіб бачення світу суб'єктом. Самоідентифікація, що виражається насамперед у ототожненні себе з спільністю, являє собою суб'єктивну рівнодіючу, засновану на об'єктивно існуючих ідентифікацій з ознаками даної спільності. Це відноситься до будь-якої зі складових соціальної ідентичності, особливо до регіональної [2, с. 32].

Інструменталізм як підхід до формування регіональної ідентичності відрізняється тим, що він виходить з ідеї прикладного відношення до історії. Останню можна створювати і інтерпретувати, виходячи з інтересів основного суб'єкта – регіональної еліти, за допомогою таких інструментів, як символічна політика, міфотворчість, робота над створенням і просуванням іміджу. Інструменталістський підхід є дуже важливим механізмом розробки регіональних стратегій розвитку. Дослідження в рамках даного напрямку переважно носять прикладний характер і часто являють собою рекомендації з проведення політичного курсу в сфері політики ідентичності [7, с. 17].

Ідентичність в конструктивізм – це процес інтерпретації своєрідності, на підставі якого відбувається конституювання спільноти. Цей процес обумовлений і підтримується дискурсивними практиками та ритуалами, він складається з виробництва територіальних кордонів, системи символів та інститутів [4, с. 75].

Доцільно, в даному теоретико-методологічному аналізі вирізнити функції які регіональна ідентичність здатна виконувати. Так, пізнавальна (когнітивна) функція полягає у розширенні системи знань про регіон, формує відчуття «малої батьківщини», своєрідного «регіонального патріотизму». Комунікативна (інтегративна) функція забезпечує відповідний ступінь згуртованості регіональної спільноти, визначає способи соціальної взаємодії між її членами й механізми соціальної взаємодії. Водночас за її допомогою в разі потреби (або її імітації) вибудовується психологічна комунікативна дистанція, що відокремлює цю спільноту від інших. Емоційна функція створює відчуття співпричетності до регіонального співтовариства і захищеності за його допомогою від ударів долі. У цьому ж напрямі діє компенсаторна функція, роль якої виявляється визначальною у «травмованих» соціумах. Інструментальна функція створює механізми закріплення в свідомості позитивної ідентичності, налаштованості на пріоритет власних цінностей, виховання самоповаги. Але такою ж мірою вона здатна стимулювати викривлені образи інших ідентичностей, мегаломанію й ксенофобію [6, с. 80].

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що поняття «ідентичність» придбало поліпарадигмальний і міждисциплінарний характер. Різноманіття підходів до вивчення ідентичності обумовлено складністю і багатомірністю як реального феномена регіональної

ідентичності, так і поняття, що його відображає. Зарубіжні концепції ідентичності неможливо повністю адекватно адаптувати до умов вітчизняної дійсності, оскільки вони ґрунтуються на інших підставах ментальності. У структурі українського наукового знання уявлення про ідентичність розвиваються в контексті політичної науки, психології, соціології, філософії, геополітики, регіоналістики та інших наукових дисциплін. Теоретики єдині в думці, що ідентичність соціальна за походженням, формується в результаті взаємодії з людьми і засвоєння кожним виробленою в процесі соціальної комунікації мови. У сучасному теоретичному аналізі регіональної ідентичності часто

відсутні дослідження змістовних аспектів, а саме: способів співвідношення внутрішнього і зовнішнього, джерел розвитку, контексту взаємодії індивідуального і суспільного. Аналітичні можливості основних наукових підходів, об'єктом яких виступає регіональна ідентичність, демонструють, що її можна оцінювати як систему соціокультурних характеристик спільності, як самосвідомість індивіда і групи, як сукупність найбільш значущих політичних орієнтацій. Взаємозв'язок зазначених визначень покликаний розширити і відокремити одночасно «категоріальні межі» і змістовну наповнюваність даної політологічної категорії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Ф. Этнические группы и социальные границы / Ф. Барт. – М., 2006. – 200 с.
2. Иванова Н. Л., Румянцева Т. В. Социальная идентичность: теория и практика // Н. Л. Иванова, Т. В. Румянцева. – М. : Изд-во СГУ, 2009. – 456 с.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс.; [пер с англ.; под. науч. ред. О. И. Шкаратана]. – М. : ГУВШЭ, 2000. – 608 с.
4. Косов Ю. В., Фокина В. В. Политическая регионалистика / Ю. В. Косов, В. В. Фокина. – СПб.: Питер, 2009. – 192 с.
5. Малинова О. Ю. Исследование политики и дискурса об идентичности / О. Ю. Малинова // Политическая наука. – 2005. – № 3. – С. 12–17;
6. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст / Л. П. Нагорна. — К. : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. — 405 с.
7. Попова О. В. Развитие теории политической идентичности, зарубежной и отечественной политической науке / О. В. Попова // Идентичность как предмет политического анализа. Сборник статей по итогам Всероссийской научно-теоретической конференции. Ф. ИМЭМО РАН, 2011. Ф. С. 13–29.
8. Рик Ш. Феномен идентичности /Ш. Рик// Образование и социальное развитие региона. – 1996. – № 3–4. – С. 209–215.
9. Семенов И. С. Образы и имиджи в дискурсе национальной идентичности/ С. И. Семенов // Политические исследования. – 2008. – № 5. – С. 7–18.
10. Труфанова Е. О. Человек в лабиринте идентичностей / Е. Труфанова // Вопросы философии. – 2010. – № 2. – С. 13–22.
11. Цветкова М. В. Идентичность как политико-психологическая проблема / М. Цветкова // Сборник научных статей факультета политологии МГУ «SCHOLA 2009». Социология и психология политики. – 2009. – С. 335–338.

С. Ростецкая, Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского, г. Одесса, Украина

ОСНОВНЫЕ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В ИССЛЕДОВАНИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ (ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ)

В статье исследован феномен региональной политической идентичности с позиции политологического анализа. Определены основные теоретико-методологические и концептуальные подходы к исследованию региональной идентичности. Определены основные проблемы в исследовании региональной идентичности как категории политической науки.

Ключевые слова: идентичность; национальная идентичность; региональная идентичность; политический процесс.

S. Rostetska, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, Ukraine

THE MAIN THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES IN THE STUDY OF REGIONAL IDENTITY (POLITICAL ANALYSIS)

The need to study the phenomenon of regional identity is updated in an environment where one consequence of the transformation of society is regionalization space, accompanied by a sharp increase in regional identity. Relevance of the research regional identity within political science demanded by modern political process and finding mechanisms to coordinate interests in multicultural communities.

Purpose of the article – the definition of regional identity through the prism of the main theoretical and methodological and conceptual approaches in political science.

Analysis of regional identity through the prism of political science is because it is the realm of practical politics. Identity is a powerful potential for rallying people in stable groups, united by the common system of values, a similar reaction to the social processes and will only to social action was set political science. Since identity is potentially the basis for the mobilization of social forces, numerous studies in the field of identity largely consider it a problem mastering the methods of influence on social groups. For example, American political scientists, with their usual tradition of pragmatism, clearly understand the practical value of regional identity.

Quite often they appeal to it in order to recruit voters or supporters of their political activities, and for this, you must have sufficient knowledge of this identity. These features of perception of the needs of people based on regional identity and accounted for in domestic practice. For example, the use of political technologists in election campaigns. Thus, from the standpoint of practical policy implementation potential of regional identity is quite significant.

Analytical capabilities of basic scientific approaches, the object of which is the regional identity, show that it can be viewed as a system of social and cultural characteristics of the community as consciousness of the individual and the group as a collection of the most significant political orientations. The relationship of these definitions is intended to expand and separate both "categorical boundaries" and substantial occupancy of political science category.

Key words: *identity; national identity; regional identity; the political process.*

Рецензенти: *Іванов М. С.*, д-р політ. наук, професор;
Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв;
Ярошенко В. М., канд. політ. наук, доцент,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв;

© Ростецька С. І., 2016

Дата надходження статті до редколегії 28.04.2016 р.